WILLIAM SHEKSPIR ASARLARINI TARJIMA QILISHDAGI MUAMMOLAR TILI O‘RGANILAYOTGAN MAMLAKAT ADABIYOTI

Egamberdiyeva Iroda Abduraximovna
Ilmiy raxbar, ADChTI Dotsent
0009-0006-2258-0570

Salohiddinova Mohidil Nodirbek qizi
Andijon davlat chet tillari instituti talabasi
DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.20098960

Annotatsiya:
Mazkur ilmiy maqolada ingliz dramaturgiyasi va jahon adabiyotining yirik namoyandasi Uilyam Shekspir asarlarini tarjima qilish jarayonida yuzaga keladigan lingvistik, stilistik, poetik hamda madaniy muammolar chuqur tahlil qilinadi. Tarjima jarayonida uchraydigan asosiy qiyinchiliklar, ularning sabablari va ularni bartaraf etish yo‘llari ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, tarjimashunoslik nazariyasidagi yondashuvlar asosida Shekspir asarlarini adekvat tarjima qilish masalalari ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: badiiy tarjima, Shekspir, tarjima nazariyasi, poetika, stilistika, madaniy kontekst, adekvatlik, interpretatsiya.

Kirish

Tarjima — bu til va madaniyatlar o‘rtasidagi ko‘prik bo‘lib, ayniqsa badiiy tarjima murakkab ijodiy jarayon hisoblanadi. Jahon adabiyotida alohida o‘rin tutgan Uilyam Shekspir asarlarini tarjima qilish masalasi tarjimashunoslikda doimo dolzarb bo‘lib kelgan. Shekspir nafaqat dramaturg sifatida, balki til ustasi sifatida ham mashhur bo‘lib, uning asarlarida chuqur falsafiy mazmun, murakkab poetik shakllar va o‘ziga xos stilistik vositalar mujassamdir.

Shu sababli, Shekspir asarlarini boshqa tillarga tarjima qilish oddiy lingvistik jarayon emas, balki murakkab interpretatsiya va qayta yaratish jarayonidir. Ushbu maqolada aynan shu jarayonda yuzaga keladigan muammolar keng tahlil qilinadi.

Shekspir tilining lingvistik murakkabligi

Shekspir asarlarining asosiy xususiyatlaridan biri uning tilining o‘ziga xosligidir. U o‘z asarlarida XVI asr ingliz tilining arxaik shakllari, dialektal birliklari hamda yangi yaratilgan so‘zlardan keng foydalangan. Bu esa tarjimon uchun jiddiy muammo tug‘diradi.

Birinchidan, arxaik birliklarni tarjima qilish masalasi yuzaga keladi. Tarjimon ushbu birliklarni zamonaviy tilga moslashtirishi yoki ularni arxaik shaklda qoldirishi kerak. Har ikkala holatda ham ma’lum darajada ma’no yoki uslubiy rang yo‘qolishi mumkin.

Ikkinchidan, Shekspir tomonidan yaratilgan neologizmlar tarjimada alohida e’tibor talab qiladi. Ularning ma’nosini to‘g‘ri anglash va boshqa tilga mos ekvivalent topish ko‘pincha qiyin bo‘ladi.

Uchinchidan, ko‘p ma’noli so‘zlar va so‘z o‘yinlari tarjimada katta muammo tug‘diradi. Ingliz tilidagi “pun” hodisasi Shekspir asarlarida juda keng qo‘llanilgan bo‘lib, uni boshqa tilga to‘liq ko‘chirish deyarli imkonsizdir. Natijada tarjimada yoki ma’no yo‘qoladi, yoki yangi interpretatsiya paydo bo‘ladi.

Poetika va she’riy shakl muammolari

Shekspir asarlarining katta qismi she’riy shaklda yozilgan bo‘lib, ayniqsa blank verse (qofiyasiz she’r) keng qo‘llanilgan. Ushbu shaklning asosiy xususiyati ritm va intonatsiyaning o‘ziga xosligidir.

Tarjimon uchun eng katta muammo — bu ritmni saqlash yoki mazmunni ustuvor qilish masalasidir. Agar ritm saqlansa, ko‘pincha mazmun buziladi, aksincha, mazmun ustuvor bo‘lsa, poetik shakl yo‘qoladi.

Bundan tashqari, Shekspir sonetlaridagi qofiya tizimi ham tarjimada katta qiyinchilik tug‘diradi. Qofiya va ritmni bir vaqtning o‘zida saqlash yuqori darajadagi tarjimonlik mahoratini talab etadi.

Madaniy kontekst va realiyalar

Shekspir asarlari o‘z davrining ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotini aks ettiradi. Tarjima jarayonida ushbu kontekstni hisobga olmaslik asarning noto‘g‘ri talqin qilinishiga olib kelishi mumkin.

Masalan, ingliz jamiyatidagi ijtimoiy tabaqalar, monarxiya tizimi, diniy qarashlar va urf-odatlar boshqa madaniyat vakillari uchun begona bo‘lishi mumkin. Tarjimon ushbu realiyalarni izohlash yoki mos ekvivalent bilan almashtirish zarurati bilan yuzlashadi.

Bu esa tarjimada ikki xil yondashuvni yuzaga keltiradi:

• Foreignization (begonalashtirish) – asl madaniyatni saqlash
• Domestication (moslashtirish) – o‘quvchiga yaqinlashtirish

Har ikki yondashuvning o‘z afzallik va kamchiliklari mavjud.

Metafora va badiiy obrazlar

Shekspir asarlarida metafora, epitet, taqqoslash va boshqa badiiy vositalar keng qo‘llaniladi. Ushbu vositalar asarning estetik qiymatini belgilaydi.

Tarjimon uchun muammo shundaki, ko‘plab metaforalar ingliz madaniyatiga xos bo‘lib, ularni boshqa tilga aynan ko‘chirish qiyin. Masalan, tabiat, hayvonot yoki diniy obrazlarga asoslangan metaforalar boshqa madaniyatda boshqacha talqin qilinishi mumkin.

Shu sababli, tarjimon quyidagi variantlardan birini tanlaydi:

• Metaforani to‘liq saqlash
• Uni mos metafora bilan almashtirish
• Yoki izoh orqali tushuntirish

Har bir variant tarjimaning sifatiga turlicha ta’sir ko‘rsatadi.

Stilistik xususiyatlar va qahramon nutqi

Shekspir asarlarida turli ijtimoiy qatlam vakillari tasvirlangan bo‘lib, ularning nutqi ham turlicha uslubda berilgan. Qirollar, zodagonlar va oddiy xalq nutqi o‘rtasida aniq farq mavjud.

Tarjimada ushbu stilistik tafovutlarni saqlash juda muhim. Aks holda, qahramonlarning xarakteri noto‘g‘ri aks etishi mumkin.

Bundan tashqari, Shekspir monologlari yuqori darajada emotsional va falsafiy bo‘lib, ularni tarjima qilishda nafaqat ma’no, balki ohang va hissiyot ham saqlanishi lozim.

Tarjima strategiyalari va yondashuvlar

Zamonaviy tarjimashunoslikda Shekspir asarlarini tarjima qilishda turli strategiyalar qo‘llaniladi. Ular orasida eng asosiylari quyidagilardir:

1. Formal ekvivalentlik – asl shaklni maksimal darajada saqlash
2. Dinamik ekvivalentlik – o‘quvchiga ta’sirni saqlash
3. Interpretativ tarjima – mazmunni qayta talqin qilish

Har bir strategiya ma’lum sharoitda samarali bo‘lishi mumkin. Ko‘pincha tarjimon ushbu yondashuvlarni kombinatsiyalash orqali optimal natijaga erishadi.

Tarjimonning ijodiy roli

Tarjima jarayonida tarjimon oddiy vositachi emas, balki ijodkor sifatida namoyon bo‘ladi. U asarni qayta yaratadi, yangi madaniy muhitga moslashtiradi va o‘quvchiga yetkazadi.

Tarjimonning bilim darajasi, til boyligi, madaniy saviyasi va estetik didi tarjima sifatiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Ayniqsa, Shekspir kabi murakkab muallifni tarjima qilishda yuqori malaka talab etiladi.

Zamonaviy tarjimashunoslikda Shekspir talqini

Bugungi kunda Shekspir asarlari dunyoning ko‘plab tillariga tarjima qilingan va har bir tarjima o‘ziga xos interpretatsiyani aks ettiradi. Bu esa Shekspir asarlarining universalligini va ularning turli madaniyatlarda qayta talqin qilinish imkoniyatini ko‘rsatadi.

Zamonaviy tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Shekspir tarjimalari faqat lingvistik emas, balki madaniyatlararo kommunikatsiya jarayoni sifatida ham qaraladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, Uilyam Shekspir asarlarini tarjima qilish ko‘p qirrali va murakkab jarayon bo‘lib, u lingvistik, poetik, stilistik va madaniy muammolarni o‘z ichiga oladi. Tarjimon ushbu muammolarni hal qilish uchun chuqur bilim, ijodiy yondashuv va katta tajribaga ega bo‘lishi zarur.

Shekspir tarjimalari nafaqat adabiy jarayon, balki madaniyatlararo muloqotning muhim shakli hisoblanadi. Shu sababli, ushbu yo‘nalishdagi tadqiqotlar kelajakda ham dolzarb bo‘lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Nida, E. “Toward a Science of Translating”
2. Newmark, P. “A Textbook of Translation”
3. Bassnett, S. “Translation Studies”
4. Jakobson, R. “On Linguistic Aspects of Translation”
5. Catford, J. “A Linguistic Theory of Translation”
6. Venuti, L. “The Translator’s Invisibility”
7. O‘zbek va jahon tarjimashunosligi bo‘yicha ilmiy maqolalar